रेण देवतिर्य्यगादिभावावस्थितिरित्येवं सततगतागतप्रचुरत्वात् संसारस्य चक्रतुल्यत्वात् तथात्वम् । तदेतत् विष्णुपु० संसारचक्रनिरूपणे निरूपितं तत्र द्रष्टव्यम् ।

संसारमार्ग पु० ६त० । योनिद्वारे त्रिका० । तत एव हि बहिर्निर्गमने मायासम्बन्धतेति तस्य तथात्वम् ।

संसारिन् त्रि० संसरति अदृष्टवशात् देहभेदमनुगच्छति सम्+सृ-णिनि । शरीराभिमानिनि जीवे ।

संसिद्ध त्रि० सम्यक् स्वभावेन वा सिद्धः सम्+सिध-क्त । १स्वभावसिद्धे २सम्यग्निष्पन्ने च ।

संसिद्धि स्त्री सम्+सिध-क्तिन् । १स्वभावे प्रकृतौ २सम्यग्निष्पत्तौ । सम्यक्सिद्धिर्यत्र । १सङ्कौ च "संसिद्धिमास्थिताजनकादयः" गीता । [२सङ्कृतौ शब्दच०।

संसृति स्त्री सम्+सृ-क्तिन् । १संसारे २प्रवाहे च त्रिका० ।

संसृष्ट पु० सम्+सृज-क्त । विभागानन्तरं मैत्र्यात् पुनः स्वस्वधनेषु कृतसंसर्गे भ्रात्रादौ "विभक्ता यः पुनः पित्रा भ्रात्रा चैवत्र संस्थिताः । पितृव्येणाथ वा भ्रात्रा स तु संसृष्ट उच्यते" "दृष्टस्तिपरिगणितव्यतिरिक्तेषु संसर्गेतरो विशेषो नादरणीयः परिमाणानवधेयत्वात्" दायभा० । तद्गतविभागस्तत्र दर्शितो यथा "विभक्ताः सह जीवन्तो विभजेरन् पुनर्यदि । समस्तत्र विभागः स्यात् व्यैषम्यं तत्र न विद्यते" मनुः । "समस्तत्रेति सर्वथैवाभ्रातृसंसर्गाभिप्रायेण ब्राह्मणक्षत्रियवैश्येषु पूर्वकृतभागानुसारेण भागव्यवस्था बोद्धव्या । पूर्वकृतव्यवहारनिषेधमात्रपरं हि समवचनम् अतएव दृष्ट० "विभक्ता भ्रातरो ये तु संप्रीत्यैकत्र संस्थिताः । पुनर्विभागकरणे तेषां व्यैषम्यं न विद्यते" इति व्यैषम्यभागं निषेधति न तु भागसाम्यम्" दायभा० । तत्र भ्रातृविभागे विशेषस्तत्रोक्तो यथा "अन्योदर्यस्तु संसृष्टी नान्यदर्थधनं हरेत् । अवस्तुष्वपि चादत्तात् संसृष्टी नान्यमातृजः" याज्ञ० अस्यायमर्थः । "संसृष्टी पुनरन्योदर्यः प्रथमं हरेत् न पुनरन्योदर्यमात्रम् । प्रथमं च हरन् सोदरं बाधित्वैव वा तेन सह वेत्यपेक्षायामसङ्कृत् अर्थसङ्कृपि सोदरो मृतो यात् सोदरपदमनुवर्त्तते ("सोदरस्य तु सोदरः इति वचनात्) । नान्यमातृज एव संसृष्टी मृतो यात् संसृष्टपदमेव वा सोदरमभिधत्ते अतएव दृष्टदृष्टा० "सोदरो नान्यमातृजः" इति जितेन्द्रियेण विवितम् । तथा च पूर्वार्द्धे संसृष्टीत्यनुवर्त्तते न च केवलमन्योदर्य एव संसृष्टी मृतो यात् किन्त्वर्थसङ्कृपि सोदरो मृतो यादित्यर्थः । तत्र असंसृष्टिना सोदरेण संसृष्टिना चासोदरेण विभक्ते यदीतमनतएवापिमद्यं प्रयुञ्जानः" दायभा० । "तस्मात् सोदरासोदरयोस्तत्र सद्भावे सोदरासामेव । सोदरासामेव मध्ये एकस्य संसृष्टत्वे तस्यैव असंसृष्टसोदरसंसृष्टासोदरसद्भावे च द्वयोरेव वापत्नमातृसद्भावे प्रथमं संसृष्टस्य तदभावे चासंसृष्टासोदरस्येति दायभा० एवं भ्रातृपुत्रेऽपि । २वमनाटिना संयुक्ते मोदि० ३संयुक्ते च । भावे क्त । ४सम्बन्धे ।

संसृष्टि स्त्री सम्+सृज-क्तिन् ।१संसर्गे २अवहारभेदे अवहारशब्दे ४०५५०दृश्यम् । "संसृष्टस्य तु संसृष्टी" याज्ञ० ।

संसृष्टिन् पु० संसृष्टमनेन दृष्टा० इनि । संसृष्टभ्रातादौ

संस्कर्त्तृ त्रि० सम्+कृ-तृच्-तुट च । १संस्कारकारके २पाचके च "संस्कर्त्ता चोपकर्त्ता च हन्तेते घातकाः स्मृताः" मनुः ।

संस्कार पु० सम्+कृ-घञ् च । शतोपयोगान्तराधानरूपे १प्रतियत्ने यथा अवहारादेरस्कारेणस्कारेण शोधनलिप्तानमार्जनादयः, दर्पणादेर्निर्मलीकरणादिः ब्राह्मणादेः यज्ञाङ्गतासम्पादनाय वेदिसमार्जनं च प्रोक्षणादिः । स च "संस्कारः पुंस एवेष्टः प्रोक्षणाभ्यञ्जनादिषु" कुसुमा० उक्तेः पुरुषस्यैव धर्मः न्यायमतम् । प्रोक्षिता एव प्रोक्षयः पुरोडाशाय कल्पन्ते नाप्रोक्षिता इति प्रोक्षणादिजन्यसंस्कारोऽयज्ञाङ्गपुरोडाशेष्विति द्रव्यधर्मः मीमांसकाः । एवं स्नानाचमनादिजन्याः संस्कारा देहे उत्पद्यमाना अपि तदभिमानिजीवे कल्पन्ते इति वेदान्तिनः । २स्मृतिहेतौ अनुभवजन्ये आत्मवृत्तिगुणभेदे पृथिव्यादिचतुष्टयस्थे ३वेगाख्ये गुणे, यथावस्थिततयास्थापनप्रयोजके स्थितिस्थापनाख्ये ४गुणभेदे च

"संस्कारभेदो वेगोऽयं स्थितिस्थापकभावने । मूर्त्तमात्रे तु वेगः स्यात् कर्मजो वेगजः क्वचित् । स्थितिस्थापकसंस्कारः क्षितौ केचिदपि । अतीन्द्रियः स विज्ञेयः क्वचित् शब्देऽपि कारणम् । भावनाख्यस्तु संस्कारो जीवस्थिरतीन्द्रियः । उपेक्षानात्मकस्तस्य निश्चयः कारणं भवेत् । अत्रैव प्रत्यभिज्ञायामयमो हेतुरुच्यते" भाषा० "नित्यः संस्कारो नास्ति वेगस्तु द्विविधः कर्मजवेगजभेदात् तत्र शरादौ नोदनाभिघातेन कर्मणा वेगो जन्यते तेन च पूर्वकर्मणोऽनन्तरं कर्म एवमुत्तरोत्तरमपि कर्म जायते । वेगं विना कर्मणः कर्मान्तरानजनकत्वात् पूर्वकर्मणोऽनन्तरकर्मोत्पत्तिश्च न स्यात् । यत्र वेगवता कपालेन जनिते घटे वेगो जन्यते तत्र